

С.М. Петькун

Європейський університет, м. Київ, Україна

МОВА ЯК СКЛАДОВА ЛЮДСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто мовну свідомість народу, яка є формою його самовираження, цивілізаційного увиразнення в умовах світової глобалізації. Наголошено, що кожен народ створює неповторну мову, особливі символи, норми, способи спілкування та діяльності, а також володіє оригінальним художньо-чуттєвим відтворенням світу.

Явище глобалізації активно ввійшло у світовий соціум з кінця ХХ століття і уособлює в собі події, що пов'язані з розширенням міжнаціональних та міжцивілізаційних обмінів у переході до інформаційного суспільства. І саме інформаційність та комунікаційність в умовах третього тисячоліття відіграє важливу роль у тому, що прийнято називати глобалізацією.

Потрібно зазначити, що питання глобалізації цікавило багатьох науковців, мислителів (Б. Ажнюк, Т. Возняк, А. Паранін та ін.), і з кожним днем воно набирає обертів, відкриваючи нові можливості.

Кожне суспільство в умовах глобалізації перебуває в спілкуванні з іншими соціумами й «зацікавлене у збереженні своєї мовної та культурної самобутності, що в умовах глобального інформаційного простору і легкості транскордонних впливів є досить важким завданням» [1, с. 46]. Поняття культури належить до числа фундаментальних в сучасній філософській науці, а пошуки раціональних форм осягання мови, як комунікативної складової культури в умовах глобалізації, порушують останнім часом загальноновизнаний стереотип розгляду її як інструментального феномену, що є посередником логічного зв'язку суб'єкт-об'єктних відношень.

У світі існує велика кількість народів. Кожен з цих народів створює особливу культуру, мову, символи, норми, мораль, способи спілкування та діяльності, володіє художньо-чуттєвим відтворенням світу тощо. Однак найвагомим фактором творення людського в людині постає мова. Вона є основою загальнолюдського в розмаїтті культур і водночас завжди належить певному народу. В ній відображаються процеси формування культури, її соціальні різновиди і міжнародні зв'язки. Тому мовний матеріал є незамінним джерелом для вивчення культурного розвитку, у якому «культура – це перш за все повідомлення: моделі висловів, побудованих за законами певної мови та лексичного матеріалу, набори висловів, семантично і прагматично пов'язаних між собою (тести різного роду), та реальність, до якої вони апелюють. Зв'язки знакової системи з реальністю складають прагматичний аспект культури й будуються за певними канонами і нормами, засвоєваними традиційними носіями цієї культури» [1, с. 47].

Що ж до мови в культурологічних дослідженнях, то потрібно зважати на наявність вагомих подібностей у структурах культури й мови, а також у засадах їхнього існування. Культура, так, як і мова, функціонує як знакова система, виконує функцію кодування інформації з метою її нагромадження, поширення в просторі й передачі наступним поколінням. Культура – ширше поняття, ніж мова, вона є набором мов для опису фізичної, соціальної і економічної реальності, а також мов для опису самих цих мов. Тож можна сказати, що глобалізація з погляду культури означає формування такої знакової системи, яка б була придатна для опису реалій всіх суспільств, що залучені до цього процесу.

З іншого боку, мовна система є більш загальною категорією, оскільки осмислення будь-якого явища, в тому числі культурних процесів, неможливе поза мовою та мисленням (яке, до речі, нерозривно пов'язане з мовою й існує переважно у мовній формі).

Метою даної статті є представлення мови як складової людської культури в умовах світової глобалізації, а також – різновидів мов, які створюють систему комунікації. Культура в людині розкривається через мову, завдяки якій, як суспільно-історичному здобутку, людина і стає людиною. Зокрема, Сократ звертався до людини: «Заговори, щоб я тебе побачив». У мові міститься і виявляється сутність людини. Оволодіваючи мовою і розмовляючи нею між собою і з собою, люди відкривають для себе світ власного буття. Гайдеггер стверджував, що дізнаватися про буття людини можна, якщо «вслухатися в мову», тому що саме вона є «домом людського буття» [2, с. 254-259]. Він розвиває думку, що не люди говорять мовою, а саме мова «говорить» людьми і до людей, ставить їх у «просвіт» буття, відкриваючи його істину. Вона (мова) є тим знаряддям, за допомогою якого вибудовується суспільне життя. Від природи в людині закладена здатність творити. Творити річ, процес, сім'ю, культуру, соціум, і все це, як не дивно, можливе тільки за допомогою одного складника, який існує в природі, у світі – Мови. Її різновиди говорять про те, що вона неоціненний скарб, який даний людині. Так мова «про себе» є утаємниченою, закодованою, властивою тільки окремому індивідові; мова писемна – набір знакових систем, які зберігають знання, інформацію та передають їх наступним поколінням; усна мова – це той засіб, який допомагає людині обмінюватися думками з іншими, розкриватися як особистості, висловлювати свою позицію, ставлення; мова жестів – здатність, яка дана людині, щоб розкрити її внутрішній образний світ; національна мова – виокремлює групи людей, з їх традиціями, звичаями, історією, культурою.

Національну мову як феномен культури досліджував відомий історик культури Іван Огієнко (1882 – 1972). У своїй праці «Українська культура» він зазначав: «І який би бік життя ми не взяли, ми скрізь побачимо, що народ наш виявляє себе окремим, своєрідним народом, народом з самостійною культурою» [3, с. 21]. Дослідник стверджував, що в мові відбивається «дух нашого народу» і що по «корнях слів можна довідуватись і про культуру нашу». І. Огієнко наголошував: «Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості... Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. Мова – душа кожної національності, її святощі, її національний скарб... Звичайно, не сама по собі мова, а мова як певний орган культури, традиції. В мові – наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання!.. Мова – це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється в певній культурі, в певній традиції. В такому разі мова – це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного я... І поки живе мова – житиме й народ яко національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть розпорозить між дужчим народом...» [3, с. 239-240].

Мова є складним інформаційним аспектом. Наприклад, це можна розглянути на феномені України. Вона (мова) є сигнальною системою, яка забезпечує взаєморозуміння між її носіями. Вона – основний засіб згуртування етносу, його розвитку і, зрештою, його самоусвідомлення як нації. Пошуки раціональних форм осягання мови порушують останнім часом загальновизнаний стереотип розгляду її як проміжного інструментального феномену, що є посередником логічного зв'язку суб'єкт-об'єктних відношень.

Мова – фундаментальний фактор розвитку та становлення особистості. «Рідна мова з'єднувала людину з Родом, природою, історією, вірою, філософією, мистецтвом (передусім словесним), з його родинними, обрядовими, календарними, дружинними (військовими) піснями й діями. Тому вона мала універсально-сакральний характер і зміст. Вона була феноменом і реально-життєвим, і космічним; і витвором – і творцем людей» [4, с. 29].

За наявності у світі близько 6000 мов більшість людства ледь-ледь розмовляє п'ятьма-шістьма мовами. Проте людство живе у 6000 мово-світів. Кількість цих світів катастрофічно зменшується, що є негативним явищем глобалізації, бо й зменшується ареал буття,

в якому мешкає людство. Звичайно, мови завжди помирили, але деякі з них (китайська, грецька, латина, санскрит та ін.) жили більше 2000 років. Останнім часом швидкість зникнення мов зростає і сягнула – 10 мов на рік. З одного боку, людство розбудовує найуживаніші мови. У наш час інформаційний вибух неймовірно прискорив процеси народження нових різновидів мов та форм комунікацій (наприклад, інтернет-ресурси). Саме Інтернет у XXI ст. стає найуживанішою та найпоширенішою формою комунікації.

Зацікавленість мовою виникла ще в давні часи. Так, стародавні тексти дають підставу стверджувати, що інтерес до мови проявився уже в міфологічних поглядах. Зокрема, у давньоіндійських текстах розповідалося про богиню Мови, яка представлена в них як «загальна життєва сила». Однак у цих міфологемах ще немає аналітичного розгляду мови. Тільки такий розгляд може містити у собі імпульси по-справжньому теоретичної думки, що виходить за межі самої мови і дає змогу осягнути її. Та все ж міфи і давні літературні пам'ятки є початком повороту наукової думки до феномену мови. Слово будь-якого народу органічно вплетене у тканину культури. Вивчаючи культуру, потрібно комплексно досліджувати мови. Відомий сходознавець В.М. Алексєєв доречно зазначав: «Треба взагалі налаштуватися на той загальний тон, що ми через посередництво різних мов вивчаємо цілі світи та їхні культури» [5, с. 191].

Вивчення національних мов різних народів світу розпочалося у II половині XIX ст. (праці В. Гумбольдта, В. Майєр-Любке, Ф. Міклошича, О. Потебні, Г. Хірта, А. Шлейхера, Х. Штейнталя). Було з'ясовано, що мова як система знаків, яка слугує засобом людської комунікації, усвідомлення та вираження психічної реальності, виникла стихійно у людському суспільстві та розвинулася із звукового спілкування унаслідок тривалої еволюції та глобалізаційних процесів. Слово стало проміжною ланкою між предметами і явищами, довкіллям та людиною, яка прагнула пізнати світ. Володіння мовою є однією з найважливіших ознак людської психіки, що дає підстави для виділення людини зі світу тварин. Мова є одночасно й умовою розвитку культури та суспільства, і продуктом людської культури та генези суспільства. Вона також надзвичайно тісно переплітається з національною культурою та національною ідентичністю, адже історія кожної мови збігається з історією конкретного народу та його культури, а будь-яка мова (крім штучної) є національною ознакою.

Учені багатьох країн досліджували проблему взаємозв'язку мови та різних сфер людської життєдіяльності. Тезу В. Гумбольдта про нерозривність мови і людського способу буття у світі, про взаємодію мови й світогляду розвинув видатний український вчений О. Потебня, який рішуче виступав проти мовної асиміляції, відстоював думку про необхідність збереження і розвитку всіх національних мов як найглибших «стихій» народного буття [6, с. 229]. Сучасні українські філософи визначають українську мову як дім буття духу українського народу.

У сфері українського мовознавства стали вагомими ідеї дослідження відомого вченого, філолога, українознавця П. Кононенка. У праці «Свою Україну любіть» він стверджує: «...по-перше, що всі мови – як і люди, суспільні верстви, нації! – від природи наділені неповторною, єдиною в світовій (земній і космічній) цілісності **особовістю** (виділено П. Кононенком); по-друге, що в процесі розвитку вони змінюють (передусім – розширюють) свій кількісний склад, елементи структури (орфоєпію, орфографію, частково – стилістику), але й при цьому зберігають саму структуру: її генетичний код (внутрішню сутність та відповідну її форму); а це, по-третє, зумовлює, що кожна мова органічно асимілює лише те, що відповідає її духовному ладові (семантичній основі), інше ж поповнює її арсенал тільки як функціональні елементи для міжнародного спілкування» [7, с. 55-56].

П. Кононенко розглядає мови як живі об'єкти, що у своєму існуванні постійно взаємодіють, не втрачаючи «своєї особовості»: «Як і люди, мови можуть вступати в найуніверсальнішу взаємодію, однак і при цьому справжні мови (а не штучно “збагачені” паліативи) не втрачають своєї особовості (внутрішнього ладу): вони або відстоюють свій

суверенітет, або гинуть» [7, с. 56]. Науковець вказує на певні особливості української мови та її універсалізм: «Особливість української мови достатньою мірою виявляється не лише в її музично-гармонійній яскравості, а й у її семантичному багатстві, мелодико-ритмічному поліфонізмі, емоційно-філософській глибині і чи не найповніше – у її максимальній сконцентрованості та універсалізмі злиття змісту і форми. До того ж – і мови як системи (цілісності), і окремих частин її структури... При цьому: коли особовість мови визначена характером української природи, історії, людини, культури, – то й сама мова виступає могутнім фактором зворотного впливу не лише на характер, тип української людини (нації), а й на тип української природи (зрозуміло – другої, твореної духом)... Маємо на увазі, що змістовно-формальний універсалізм української мови зумовлений універсалізмом буття, духу й свідомості усіх матеріально-духовних теренів України: її природи, етносу, історії. А початки генетичного універсалізму – в найдавніших шарах людської еволюції» [7, с. 56].

Неодноразово в історії нашого народу проголошували про «вмирання» української мови. Але вона виживала тому, що була не тільки формою, а й буттям нації: і виражала сутність, і формувала її історичну генезу, світовідчуття й світорозуміння, культуру, ідеали, філософію, волю, зрештою – тип Людини [7, с. 58].

Більшість фахівців вважають, що і на нинішньому етапі розбудови України в умовах глобалізації найвагомий вплив на ментальність народу, його свідомість, культуру має саме мова, з властивими їй образами, символами, поведінковими настановами. Залишаючись, за словами О. Потебні, «найтривкішим феноменом спадкоємності поколінь і традицій, мірою морального, духовного, естетичного і психічного розвитку як окремої людини, так і суспільства, нації», мова виконує функцію основи формування та утвердження такої світоглядної, політико-ідеологічної системи координат, яка уможливило не тільки внутрішню комунікацію, а й сприйняття вселюдського, загальноцивілізаційного через призму власної національної культури.

Саме наявність мови, що найповніше виявляється в соціальній виразності індивіда, етносу в цілому як складової частини народу, пом'якшує жорсткі й невідворотні глобалізаційні тенденції, які переконливо підтверджують, що відродження етнічної самосвідомості в сучасних умовах йде паралельно процесу асиміляції. Адже загальнолюдське не існує за межами нації, яка, залучаючи людину до людства, акумулює його досвід у своїй специфічній практиці. Отже, є всі підстави стверджувати, що загальнолюдське перебуває всередині нації, всередині тієї соціокультурної діяльності, котра може набувати універсального значення без втрати своєї національної ідентифікації. І запобігає зазначеній втраті передусім мова, мовна свідомість народу, яка, будучи формою самовираження народу, його цивілізаційного увиразнення, самим фактором свого існування неспростовно доводить, що при всьому посиленні глобальної взаємозалежності людської спільноти світ був, є і буде багатоманітним, а існування безлічі людей на планеті (як за попередніх часів) залишатиметься нерозривно пов'язаним із поняттями національної культури і чітких національних орієнтирів у всіх сферах життя. Це положення цілком відповідає реаліям українського етносу, який має велику історію, що визначає його як специфічно український автопортрет людства з його окремішньою культурою.

Отже, в умовах світової глобалізації внаслідок переселень людей та посилення культурної комунікації між народами (й цивілізаціями) феномен мови залишається «ідентифікаційним» кодом окремих етносів, народів, соціально-економічних формацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семигівська Т.Г. Вплив глобалізації на мову як аспект культури суспільства / Т.Г. Семигівська // Вісник СумДУ. Серія Філологія. – 2007. – № 1. – Т. 2. – С. 45-49.
2. Гайдеггер М. Время и бытие / М. Гайдеггер. – М., 1993.

3. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / Іван Огієнко. – К. : Абрис, 1991.
4. Кононенко П. Феномен української мови. Генеза, проблеми, перспективи. Історична місія / П. Кононенко, Т. Кононенко. – К. : Наша культура і наука, 1999.
5. Алексеев В.М. Наука о Востоке / Алексеев В.М. – М., 1982.
6. Потебня А.А. Эстетика и поэтика / Потебня А.А. – М., 1976.
7. Кононенко П. Свою Україну любіть / Кононенко П. – К. : Твім інтер, 1996. – 224 с.
8. Ятченко В.Ф. Давня українська культура // Історія духовної культури українського етносу / В.Ф. Ятченко. – К. : Міленіум, 2004. – Ч. 1. – 148 с.
9. Ушинський К. Рідна мова // Розумне, добре, вічне / К. Ушинський. – К., 1989. – С. 113-117.
10. Швейцер А. Культура и этика / Швейцер А. – М. : Прогресс, 1973. – 343 с.
11. Кононенко П.П. Українознавство : [конспект лекцій] / П.П. Кононенко, А.Ю. Пономаренко. – К. : МАУП, 2005. – 392 с.

С.М. Петькун

Язык как неотъемлемая часть человеческой культуры в условиях мировой глобализации

В статье рассмотрено языковое сознание народа, которое является формой его самовыражения, цивилизационного выражения в условиях мировой глобализации. Подчёркнуто, что каждый народ создает неповторимый язык, особые символы, нормы, способы общения и деятельности, а также владеет оригинальным художественно-чувственным воспроизведением мира.

S.M. Pet'kun

Language as a Constituent of Human Culture

The article deals with linguistic consciousness of nation, which is a form of its expression, depicting the civilization in the world of globalization. The author also underlines that each nation creates its unique language, special signs, norms, means of communication and activity, and that it also has its own artistic and sensual perception of the world.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2011.